

OLÁH DÁNIEL

ERDÉLY INDIÁNJAI
ROMÁNSÁGKÉP A VASÁRNAPI ÚJSÁGBAN*

Az etnikai alapú nemzettudat formálódásának időszakában általánosan megfigyelhető volt az orientalista jellegű beszédmód. Ez alól a magyar közvélemény sem volt kivétel; tanulmányomban azt vizsgálom meg, hogy a magyar nyelvű médiában ez a narratíva megjelent-e, s ha igen, milyen jellemzői voltak.

E tanulmány a *Vasárnapi Újság* tartalmi elemzésére alapozva arra a kérdésre keresi a választ, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia népszerű hetilapja hogyan tudósított az ország délkeleti részén élő román lakosságról. Megfigyelem, hogy milyen nyelvi elemekkel konstruálták meg a magyarul tudó olvasóközönség számára a románság képét és milyen tulajdonságokkal ruházták fel e kisebbséget. Hipotézisem, hogy a *Vasárnapi Újság* a Monarchia fennállása alatt egy sajátos diskurzust épített fel, amely fő elemeiben hasonlítható az orientalizmushoz, és így a magyar közbeszédben is egyértelműen jelen volt az orientalista beszédmód. A dolgozat módszertana elsődleges forrás, a *Vasárnapi Újság* hetilap számainak tartalmi vizsgálatán alapul. A „román” és az „oláh” kifejezések előfordulásait keresem különböző kontextusokban az 1867 és 1914 között megjelent több mint 2440 szám hasábjain, ez alapján adok választ kutatási kérdésekre.

Magyar orientalizmus az Osztrák–Magyar Monarchiában

Nem szólhatunk a magyar értelmiség orientalizmusáról a fogalom általános bevezetése nélkül. A képalkotás folyamatában egy terület vagy politikai egység lakói nemcsak információkat szereznek más térségek lakóiról, hanem e tudást „koherens, szélesebb körben osztott képekké szervezik”.¹ E folyama-

* A szerző köszönettel tartozik Dobos Edgárnak hasznos észrevételeiért. Réthi Lajos hasonlítja a Hunyad megyei románokat a „rézbőrűekhez”, azonban megjegyzi, hogy a románság egy részének „nagy rugalmassága és művelődési képessége van”, így nem feltétlenül fog eltűnni. RÉTHI Lajos: A jármos disznók hazájából, *Vasárnap Újság*, 1885. június 7., 373–374. p.

¹ DUPCSIK Csaba: *A Balkán képe Magyarországon a 19–20. században*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005, 14. p.

tot Dupcsik Csaba szerint meghatározzák a saját népről alkotott felfogások, illetve a két csoport közötti érdekviszonyok. E téma áll az imagológia fókuszában.

Edward Said szerint „orientalistának számít mindenki [...] aki egy-egy résztemában vagy nagy általánosságban a Kelettel (Orient) kapcsolatos tárgyakat oktat, a Kelettel foglalkozó írásokat tesz közzé, a Keletet kutatja. A tevékenység pedig, melyet végez: az orientalizmus.” Hozzáteszi, hogy a tudományos életben a gyarmatosítók felsőbbségére utaló fogalom helyett az orientalisztika vagy a regionális tanulmányok kifejezéseket használják, de a Kelettel foglalkozó tudományt az orientalizmus tézisei és doktrínái továbbra is „fogva tartják”; az ugyanis a Kelet és a Nyugat közötti ontológiai és episztemológiai különbségeket hangsúlyozó világszemlélet.² Az orientalizmus ugyanakkor szintén egy paradigmába illeszkedik: Dupcsik szerint a saidi orientalizmus maga is egy sematikus ábrázolás a Nyugatról.³ Said ugyanis szintén leegyszerűsít, amikor nem veszi figyelembe azt, hogy a nyugati civilizáción belül is különböző korokat és kultúrákat lehet megkülönböztetni. Ezért is hozza létre Maria Todorova Saiddal vitázva, de tőle el nem határolódva a balkanizmus fogalmát, és ezért érdemes külön vizsgálni a magyar orientalizmust is.⁴

A magyar orientalizmus nem teljesen feleltethető meg a külföldi irodalomban létező definícióknak, ezért most a főbb jellegzetességekre hívom fel a figyelmet. Staud Géza szerint a legfontosabb vonás az, hogy a magyarság Kelet népeként tekintett önmagára, miközben a történelmi tudat szerint a léte is épp a keleti, tatár és török népek miatt került veszélybe. A keleti érdeklődés tehát a nyugatitól eltérően más, történelmi motivációkkal is bővül, így „a magyar romantika pesszimizmusa ezért őszintébb a nyugatinál s ezért őszintébb a magyar orientalista, egzotikus törekvés is. Mindkettőnek több az élményi alapja Magyarországon.”⁵ Noha kulturális irányzatokkal kapcsolatban az őszinteség nehezen értelmezhető fogalom, a magyar politikai kihívások jelentősen különböztek a nyugati országok politikai céljaitól; a keleti eredettel rendelkező, önmagát a szláv népek tengerében veszélyben látó magyarság magyar dominanciájú államának megteremtése más jellegű cél volt, mint egy gyarmatbirodalom felépítése. A magyar orientalizmust a belső expanzió szolgálatában érdemes látnunk, azaz az állami keretek kitöltésére való törekvésben, nem pedig a határkiterjesztés expanzív politikájának szellemi háttereként. A belső orientalizmus a Monarchiában élő kisebbségekre, nem pedig

² SAID, Edward: *Orientalizmus* (részlet a könyv bevezetéséből), *Lettre*, 2000. nyár, <<http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre37/said.htm>> (letöltve: 2015. 11. 15.).

³ DUPCSIK: *i.m.*, 18. p.

⁴ *Uo.*, 20. p.

⁵ STAUD Géza: *Az orientalizmus a magyar romantikában*, Terebess, Budapest, 1999, 144. p., <<http://mek.oszk.hu/01300/01385/html/staud1.htm>> (letöltve: 2015. 12. 12.).

az afrikai vagy ázsiai népekre irányult. Ebben a szupremáciára való törekvésben volt fontos a kisebbségekről való információszerzés, azaz a hatalmon lévők tudásszerzése. Ez ugyanis a modernizáció folyamatában foucault-i értelemben egyet jelentett a népcsoport feletti hatalom megszerzésével.⁶

A hazai politikai és értelmiségi elit döntő többsége egyértelműen állást foglalt a nyugati civilizáció mellett, de az Anonymushoz és Kézai Simonhoz visszavezethető Kelet népe-jelleget is hangoztatták.⁷ Ez a kivételezettnek feltüntetett helyzet, amelyben Magyarország mint Kelet és Nyugat határvonala, többleterővel és legitimitással ruházta fel a kisebbségek magyarosításának törekvését és a balkáni hatalmi célok megvalósítását is. A Keletről érkező, de nyugati zászló alatt küzdő magyarság tehát saját politikai céljait jól beilleszthette az általános nyugati orientalista narratívába, amelyben Dupcsik elemzése szerint a Balkán egyfajta ellen-Magyarországgént szolgált.⁸ Ebből adódóan a Balkánhoz kötődő magyarországi népek pedig belső ellen-magyarokként tűnhettek fel. Ráadásul ezek a csoportok nem a gyarmatok nagy földrajzi távolságában jelentek meg, hanem közvetlen közelségben, a Magyar Királyságban, tehát az államalkotó domináns nemzethez szorosán kötődtek – sőt részei voltak annak – több évszázad óta. Maria Todorova is így, egy belső sötét alternatív énként ír a Balkánról nyugat-európai szemszögből.⁹

Az orientalizmus számos művészeti irányzattal kölcsönhatásba lépett. Amint Staud Géza fogalmaz, a romantikus ember több okból nyúl keleti témához. A keleti világ azért is fontos, mert megfelelőbb otthont adhat a romantika ösztönös, indulatai szerint cselekvő emberének, mint az olvasó jól ismert társadalmi közege. Épp ez jelenti a következő motivációt, amely az ismeretlen iránti vonzódás, a miszticizmus. A romantikus elme aktuális élethelyzetével szemben a kelethez teljes szabadságot társít.¹⁰

Románságkép a Vasárnapi Újságban

Hanák Péter szerint a képalkotás elemzésekor a karikatúrairodalom szolgálhat elsődleges forrásul, mivel ebben a hosszú távon is megrögzült legfőbb előítéletek jelennek meg. Hanák elsősorban a német és a zsidó alakokkal foglalkozott, mivel a többi kisebbségről, köztük a románokról alkotott kép túlzottan általános volt.¹¹ Buzinkay Géza gyűjtötte össze a magyar élcseppek 1860 és 1918 közötti figuráit, és művében szintén megfigyelhető, hogy a ki-

⁶ DUPCSIK: *i.m.*, 17. p.

⁷ *Uo.*, 39. p.

⁸ *Uo.*, 62. p.

⁹ TODOROVA, Maria: *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, New York, 2009, 188. p.

¹⁰ STAUD: *i.m.*

¹¹ L.: DUPCSIK: *i.m.*, 65. p.

sebbségi karakterek száma alacsony, illetve ezen belül is németeket, zsidókat vagy cigány alakokat láthatunk.¹² A magyar élclapok közönsége számára e csoportok jobban értelmezhetőek és közelebbiek voltak.

A románságkép tekintetében tehát nem fordulhatunk a karikatúrairodalomhoz. Alkalmas elsődleges forrást jelent viszont a *Vasárnapi Újság* tartalmi elemzése, amelyet ebből a szempontból még nem végeztek el. Az elemzésben megmutatom, hogy a románság leírásai sok esetben erősen karikatúrisztikusak voltak.

Néprajzi jellemzők

A következőkben a románság leírását rekonstruálom és szintetizálom a he-tilap különböző számainak segítségével, illetve bemutatom a szerkesztők által közvetített románságképet. Elsőként a kisebbség elnevezésével kell foglalkozni; a lap általában az oláh kifejezést használja, de amint fogalmaz, „miután kedves szomszédaink ezen 600 évig viselt nevükért szörnyen boszankodnak, mondjuk: román”. Hozzáteszik azonban, hogy „ez meg nem magyarul van”.¹³ Az oláh név Rodiczky Jenő szerint Godzsu Manó felfogásával szemben nem ó-lakót jelent, hanem éppen azt, hogy jövevény. Azért viseltetnek például a gazdatisztek „osztatlan ellenszenvvel” a juhászok iránt, mert azok több hullámban megvalósuló „invázióval” foglalták el a szabad földterületeket, elsőként Erdélyben, majd továbbhaladva a sziléziai Szudétákig.¹⁴

E lakosság jelentős részben falvakban lakott, a falvak képe pedig az írók szemszögéből nézve elmaradott volt. Az igénytelen jelző még akkor is megjelenik, amikor látszólag nincs funkciója és épp régészeti leleteket ismertetnek; a budfalvi bronz övekkel kapcsolatban Budfalva leírásánál már-már a földrajzi tájékozódás kellékének tűnik az „igénytelen oláh falu” képe.¹⁵ Ugyanígy Arad-hegyalja bemutatásakor is Sólymos „rongyos szétszórt oláh falu”-ként jelenik meg.¹⁶ Már az életmódra is utal a szerző, mikor azt írja, hogy „a he-tivásár napja mindig nevezetes nap a környékbeli oláhságra nézve. A mit hegyeik közt, szertesztétfekvő ronda falvaikban természetének, azt a városba viszik eladás végett, ez az ő piaczuk.”¹⁷ Általában a román településeknek

¹² BUZINKAY Géza: *Mokány Berczi és Spitzig Itzig, Göre Gábor mög a többiek*, Magvető Kiadó, Budapest, 1988.

¹³ Budapesttől Plojestig, *Vasárnapi Újság*, 1877. június 10., 362–363. p.

¹⁴ RODICZKY Jenő: Magyarországi juhászok, *Vasárnapi Újság*, 1904. március 6., 155–156. p.

¹⁵ P. SZATHMÁRY Károly: Máramarosi régiségek, *Vasárnapi Újság*, 1867. február 24., 91. p.

¹⁶ VARGA János: Arad hegyalja III., *Vasárnapi Újság*, 1869. december 5., 672–673. p.

¹⁷ LUKÁCS Béla: Képek a hazai népeletből. Vidéki oláhok, *Vasárnapi Újság*, 1870. május 8., 233–234. p.

még a hangulata is kellemetlen, egyhangú.¹⁸ Móricz Zsigmond 1911-ben megjelent *Éjjeli szállás* című rajzában a narrátornak egy nyírségi faluban kell töltenie az éjszakát, amely azonban „rosz hely volt, a nép oláhból magyarrá lett, de megmaradt benne valami kellemetlen, vad, gyanakodó észjárás [...]”. Már nem nemzetiségi, csak emberi összeférhetetlenség volt köztünk.”¹⁹

A takarékos és jómódú szászokkal is ellentétet képez a románság szállása, mely „a tiszta és rendesen épített” szász falvakkal szemben „szalmás kunyhókból, füstös vityillókból” áll.²⁰ A kozák földkunyhók azonban, melyek falain „pár apró ablak látható, melyek üvegtáblák helyett többnyire hólyaggal vagy ócska papírral vannak beragasztva”, egyaránt hasonlítanak a „fölvidéki tót és erdélyi oláh faluink kunyhóira”.²¹ Az oláh falu tehát szegényes, szemben a „jómódra valló tiszta szász” községekkel.²² Kolozsvár történelméről írva jegyzi meg egy szerző, hogy „a régi római telep csak nyomorult oláh falu volt, mikor e helyet a XV-ik század elején, többnyire szászokkal benépesítették”.²³

A román települések megrajzolása során a szerzők leírásaiban a romantika szélsőségessége is megjelenik. Szathmáry György szerint minden románok által lakott falunak „nélkülözhetlen tartozéka a kis fa-, igen ritkán kőtemplom”, amely általában a temetőben van, így a románság istentiszteleire menvén is a halottaira tud gondolni. Szathmáry szerint ezt a „kegyeletos jellemvonást” árnyalja a körülmény, hogy a román temetők nincsenek bekerítve, így „sertések túrják föl és más állatok tapossák le a sirhantokat”.²⁴ A nomád hangulat nem véletlen; a Taganyika-tó egyik szigetének fejlődő telepéről a lap úgy tudósít, hogy „e nemrég teljesen vad vidék ma már legalább is oly magas fokon áll a művelődésben, mint némely erdélyi oláh község”.²⁵ Nem lenne teljes a román épített környezet leírása kivételek nélkül, amely szerepet Brassó tölti be; itt a románoknak „népiskolákon kívül van igen diszes gymnasiumok s kereskedelmi iskolájuk, tekintélyes kereskedői testületök, látogatott és előkelő kaszinójuk. Köznépük is szorgalmas és tiszta.”²⁶

Az oláh falvaknak e jellegzetes képe azonban teret enged az ismeretlen keletre vágyódó író képzeletének, mely a fentiek ellenére megszipíti a „pisz-

¹⁸ Sz.: A trónörökös Torontálban, *Vasárnapi Újság*, 1899. november 19., 787–788. p.

¹⁹ MÓRICZ Zsigmond: Éjjeli szállás, *Vasárnapi Újság*, 1911. június 11., 476–477. p.

²⁰ Az erdélyi szászokról, *Vasárnapi Újság*, 1873. június 22., 296. p.

²¹ S. L.: Kozák kunyhó a Pruth mellett, *Vasárnapi Újság*, 1874. július 12., 436–437. p.

²² PETELEI István: A havasból, *Vasárnapi Újság*, 1881. november 27., 764–765. p.

²³ RECLUS: Erdély bányavidéke, *Vasárnapi Újság*, 1874. július 19., 453–455. p.

²⁴ SZATHMÁRY György: Erdélyi képek, *Vasárnapi Újság*, 1874. december 13., 795–798. p.

²⁵ Úti képek Közép-Afrikából, *Vasárnapi Újság*, 1890. július 13., 453–454. p.

²⁶ R-s.: A magyar orvosok és természetvizsgálók XVIII-ik nagygyűlése, *Vasárnapi Újság*, 1875. szeptember 5., 563–566. p.

kos” oláh falvak világát.²⁷ A románság életmódja és foglalkozása ugyanis megfelelő tárgyává válhatott egy leegyszerűsítő beszédmódnak. A lap szerzője szerint például az emberiség „egy egész tudományt rendszerezített, [...] miként lehet sok pénzből még több pénzt csinálni, s miként lehet másokat kifosztani mindenükből”. Van azonban még hely a földön, ahova e „tanok még nem hatoltak be, az emberek fejét nem zavarták meg”, de ők a természet ősi rendje szerint, részvények nélkül is boldogan élnek. A lap leírása alapján a „hegyek tömkelegébe magát bevont oláh falu” fizikai értelemben is korlátozza a lakosok látókörét, és egyszerű, nomád életmódnak ad keretet. „Az oláh azt hiszi, ez a világrend, s neki sem nem szabad, sem nem lehetséges másként cselekednie, mint a hogy apái és ősapái cselekedtek. Innen az a primitív társadalmi állás, melyen az oláh köznépet láthatjuk; e föltétlen hit a végzetszerűségben ápolója a restségnek, mely ma is szemünkbe ötlük az oláh nép viszonyaiban, és annál kirívóbb, mert korunkban mindenütt törekvést, szorgalmat, tevékenységet és haladást látunk.”²⁸

A szerzők egyetértenek abban, hogy a románság foglalkozási formái elsősorban a mezőgazdaság különböző ágai. Általánosan érvényes leírást ad Lukács Béla, miszerint a román az „izzasztó munkának embere, a szántóvasat forgatja kezében: földművelő. Szegény szellemileg és anyagilag, és mint ilyen nem sok igényvel bír.”²⁹ Termékeiket pedig egyéb iparcikkekre cserélik a vásárokon. Az 1868 augusztusában íródott cikkben beszámolnak a Csongrádot és Szegedet rettegésben tartó Babáj Györgyről, akiről szintén megjegyzik, hogy „oláh születésű, előbb juhász volt, később katona lett”.³⁰ A pásztorélet tehát szorosan összefonódik a románsággal, sok esetben még a papok eredeti foglalkozása is pásztor.³¹ A földművelés és a pásztorokodás a Monarchia iparosodó társadalmának közbeszédében egyszerre volt kapcsolatos a nomád lét elmaradottságával és szépségével. A románságon belül a nomád pásztorokodás egy ősi, a néplelket jobban ábrázoló, ahhoz lustaságot köthető foglalkozást jelentett a magyar elbeszélők számára, de a földművelő munka által pedig a tisztességesen dolgozó román ember képét is bemutathatták.

A román természetnek a leírások szerint pedig mindkettő részét képezi; a városiasodó Nagybányán például „a nép oláh része is békés és munkaszerető, s foglalkozásában, életmódjában, jólléte föltételeiben egészen azonos sorsot vall a magyarral. Bányászok, földet művel, napszámba megy s becsületes munkáján ő sem látja Isten kevesebb áldását, mint magyar testvérei.”³² Emellett ugyanakkor az átlagos román (közösség) nem éri el a magyar

²⁷ PETELEI: *i.m.*, 764–765. p.

²⁸ LUKÁCS Béla: Vásárra menő oláhok, *Vasárnapi Újság*, 1870. március 20., 144–145. p.

²⁹ LUKÁCS Béla: Vásárról hazatérő oláhok, *Vasárnapi Újság*, 1867. március 24., 135–136. p.

³⁰ Mi újság?, *Vasárnapi Újság*, 1868. augusztus 9., 385–386. p.

³¹ P. SZATHMÁRY Károly: Régi képek, *Vasárnapi Újság*, 1889. július 14., 446–447. p.

³² Nagybánya, *Vasárnapi Újság*, 1894. augusztus 19., 537–539. p.

civilizációs fejlettség szintjét. Jól példázza ezt Herman Ottó elemzése, aki a párizsi kiállításra küldött néprajzi tárgyakat elemezve arra a következtetésre jut, hogy a magyar tárgyi kultúrában „a magyar, tót és oláh pásztor typusa különálló s amíg az elsöben a pásztortól eredő, művészetig emelkedő díszítést találunk s a rajzoló díszítés nagyon fejlett, a tótnál az iparilag készített és szerzett ékítmény valóságos sárgaréz korszakot alkot meg. Az oláh mintegy tudunkra adja, hogy a kő-, réz-, bronz és vaskorszak előtt, vagy ezekkel együtt fa- és kéregkorszak is volt.”³³ Hasonló évszázados lemaradásra utal Dr. Györffy István, aki szerint noha a magyarság körében a cifraszűrök már eltűnőben vannak, elképzelhető, hogy – miként a szlovákok tették – évszázadok múlva majd a románok is átveszik azt a magyarságtól és körükben is nemzeti viseletté válik.³⁴

A fentiekén túl a *Vasárnapi Újság* számaiban a románság egyéb foglalkozásairól is képet kaphatunk, melyek a helyi gazdasági lehetőségekhez alkalmazkodnak. A görgényi románok például gyermekkoruktól fogva medvevadásznak készülnek, hogy aztán hajtókká váljanak az arisztokrata vadászaton. Felkészületlenségük és hanyagságuk csak látszólagos; az „oláh puskások” a leírások szerint gyermekkorukban egy töről szedik a málnát a medvével, „mint a természet e bárdolatlan, de erős fiai, a kik már annyiszor láttak életökben medvét, hogy eszökbe sem jut, hogy az még veszedelmes is lehet”.³⁵ Erdély nyugati havasaiban cseberkészítő románokról is olvashatunk,³⁶ Borostyáni Nándor alföldi életképében a tiszai sószállító románok igénytelen életmódjáról ad leírást,³⁷ a városi világban pedig koldusként vagy kígyóbüvölőként részt vevő románok is előtűnnek.³⁸ A lap regénytárának egy elbeszélésében pedig megjelenik az árulkodó „Lopni jöttél, oláh testvér?” párbeszéd-részlet is.³⁹ A román nép elsődleges foglalkozása azonban „(már t. i. ha valamivel egyáltalában foglalkozik) a marhatenyésztés. Szóval az oláh még ma is az a henyélni szerető, nyáron át nomád életet folytató pásztor nemzet, a mi századokkal ezelőtt volt.”⁴⁰ Tevékenységével olykor kárt is okoz; Mikszáth Kálmán *A fatrónus* című elbeszélésében a beszélő koldussá vált, mert „a pisztrángokat pedig kifogdosták a patakából az oláhok”.⁴¹

³³ HERMAN OTTÓ: Az ősfoglalkozásokról, *Vasárnapi Újság*, 1900. március 4., 129–131. p.

³⁴ DR. GYÖRFFY ISTVÁN: A magyar czifraszűr, *Vasárnapi Újság*, 1913. március 30., 254. p.

³⁵ KEMÉNY ENDRE: Képek a hazai népeletből. Görgényi medvevadászok, *Vasárnapi Újság*, 1869. január 31., 61–62. p.

³⁶ LUKÁCS BÉLA: Képek a hazai népeletből. A cseber-készítő oláh, *Vasárnapi Újság*, 1869. február 21., 102. p.

³⁷ BOROSTYÁNI NÁNDOR: Sószállító oláhok a Tiszán, *Vasárnapi Újság*, 1873. július 13., 333–334. p.

³⁸ V. S.: Hogyan fürdőztek régen?, *Vasárnapi Újság*, 1894. július 8., 446–447. p.

³⁹ PETELEI ISTVÁN: Az óra, *Vasárnapi Újság*, 1896. augusztus 30., 129–130. p.

⁴⁰ S. L.: Népjellegek a Bánságban, *Vasárnapi Újság*, 1872. szeptember 1., 430. p.

⁴¹ MIKSZÁTH KÁLMÁN: A fatrónus, *Vasárnapi Újság*, 1905. május 7., 295–299. p.

A fentiekből is látszik, hogy a foglalkozás indirekt módon a népcsoport képességeivel, egy-egy tulajdonságával hozható összefüggésbe. Az Erdély bányavidékéről szóló úti jegyzetben az olvasható, hogy a románság „szomorú állapotának” nagy részben maguk a románok az okai. Az utazó megdöbbenéssel veszi tudomásul, hogy „némely falvakban még a trágya használatát sem ismerik”. Ennek ellenére a románság a szórakozásban jeleskedik, az utazó még az „Antillák négereinél” sem látott hasonló „kedvet”, amikor „mulatni kell”. Eközben pedig a németekkel, olaszokkal, csehekkel együtt a románok évi „tízszer is megfordulnak segélyért”, míg a magyar munkás csak kétszer.⁴²

A szórakozás és a szabadidő eltöltése ugyanis szintén fontos szerepet kap a jellemrajzokban, és azt az italozás, a babonás szokások és az agresszió jellemzi. Lukács Béla elbeszélése hangsúlyozza a román böjt szigorát, amikor a románság húst, meleg ételt, de tejet, tojást és vaját sem fogyaszt. „Hogy az ily böjt majdnem két hónapon át minő hatással bír a testi szervezetre is, azt képzelné lehet” – írja Lukács, majd kiemeli, hogy a böjt után az önmegtartóztatás kicsapongássá válik.⁴³ Borostyáni Nándor fogalmazásában e böjtök hosszabbak a „galandféregnél” is.⁴⁴ A román bányász népi életéről szóló elbeszélés következő részében a szerző kitér a román táncokra is; értékelése szerint „aki ismer egy oláh néptáncot, ismeri valamennyit. Oly egyhangú, oly sablonszerűleg egyforma tánc, zene, mozdulat, hogy csodálni lehet, miképp képesek órákon át ily táncra cammogni.”⁴⁵

A bánsági népi jelleget bemutató leírásban is megjelenik a – számos lap-számban szereplő – „pálinkázó” román; eszerint „az oláh az élet valódi boldogságát a semmittevésben keresi; nyáron át órákig elhever a szilvafa árnyékában, mintha lesné, hogy mikor érik már meg az a drága gyümölcs, melyből kedvencz italát, a pálinkát főzi s mely a puliszkával és máléval (kukoriczakenyér) együtt fő táplálkozási szerét képezi”.⁴⁶ A román nép „pálinka-ivási” hajlama és „tehetetlen ostobasága” pedig hozzájárul az eladósodásához is.⁴⁷ „A szeszes italok (főleg pálinka) fogyasztásában való mértékletesség épen nem tartozik e nép erős oldalai közé” – fogalmaz Szathmáry György, hozzátéve, hogy a többnyire zsidó kocsmárosok a románok között rendkívül gyorsan meggazdagodnak, a szászok között viszont épp ellenkezőleg. Szathmáry szerint ugyanakkor a magyar népre is ráférne a mértékletesség ösztönzése.⁴⁸ Az italfogyasztást még a karácsonyi népszokásokkal kapcsolatban is említi a

⁴² RECLUS: Erdély bányavidéke III, *Vasárnapi Újság*, 1874. július 26., 469–471. p.

⁴³ LUKÁCS Béla: A Nedeá-táncza III, *Vasárnapi Újság*, 1869. november 7., 615–616. p.

⁴⁴ BOROSTYÁNI Nándor: A szegedi Tiszaparton, *Vasárnapi Újság*, 1875. július 11., 441–442. p.

⁴⁵ LUKÁCS Béla: A Nedeá-táncza IV, *Vasárnapi Újság*, 1869. november 14., 626–627. p.

⁴⁶ S. L.: *i.m.*, 430. p.

⁴⁷ SZÁSZ Károly: Négy nap Máramarosban II, *Vasárnapi Újság*, 1883. szeptember 2., 569. p.

⁴⁸ SZATHMÁRY: *i.m.*

lap: mivel „az oláh a szeszes italok, főleg a pálinka kedvelésében orosz testvéreinél nem igen marad hátrább [...] Az ünnep többnyire általános elázással szokott végződni.”⁴⁹

Gyakran kötődik a románsággép bűntényekhez és történelmi sérelmekhez is; az 1848-as „oláh pusztítást” a legkülönbözőbb kontextusokban is megemlítik, és ez a teljes vizsgált időszakra érvényes. „Az oláh vandalizmus által romba döntött nagyenyedi kollegium” csak egy példa a románság korábbi negatív szerepének hangsúlyozására.⁵⁰ Nem lehetett ismeretlen figura a rendszeres olvasók számára a „fékevesztett oláh”, aki társaival együtt sebesülteket és menekülőket gyilkol.⁵¹ Rákosi Viktor Csáth vitézében pedig egy kivégzés során elhangzik a „kössétek oláh módra a fára” parancs.⁵² A magyarsággal ellentétben a román „jelleménél fogva [...] a szenvedett sérelmeket nem könnyen felejtí és megbántója ellen a bosszúállásban kérlelhetlen”.⁵³ A szabadságharcos tematika jelenik meg a Petőfi halálának harmincéves évfordulójára írt Arany-vers „Vagy fejszével ütött agyon buta oláh?” záró sorában is.⁵⁴ Amint később látni fogjuk, ez nem a teljes románság eredendő jellemzője, hanem az egyszerű életmódot élő népnek a többek között a bürokratizálódó államszervezet külső befolyásolása miatt alakul ki: „Az oláh nép természetében nagyon sok jó indulat, kedélyesség van, – és még több volna, de mindenfelől ki van téve az apró boszantásoknak, huzavonának, most a papja, majd a szolgabíró, esküdtek, mérnökök, birók, adószedők, árendások, mind, mind csak ő reá spekulálnak.”⁵⁵

A románságot befolyásolni tehát meglehetősen könnyű; így válhat az eredendően jó nomád népből a magyar törekvések ellensége. A román nép ugyanis babonás s kevésbé jellemzi életmódját és gondolkodását a szekularizálódás. Az újság többször beszámolt a román népszokásokról, például a húsvéti tojástörés hagyományáról, és e néprajzi leírások jól kiegészítették a babonás román alakját („babonás voltam, mint egy oláh pásztor” – írja Ady egy elbeszélésében).⁵⁶ A kolerajárvány idején például „a halottakat kiásták, megégették, vagy oly műveleteket vittek végbe a hullákkal, hogy azokra csak undorral és borzadálylyal lehet gondolni”.⁵⁷ E babonás tetteket a románság papjai sem akadályozzák meg, mivel ez veszélybe sodorná biztos megélheté-

⁴⁹ Karácsonyi szokások, *Vasárnapi Újság*, 1877. december 23., 14. p.

⁵⁰ Gróf Mikó Imre, *Vasárnapi Újság*, 1876. szeptember 24., 609–611. p.

⁵¹ PAUR Géza: A fehéregyházai csatatéren, *Vasárnapi Újság*, 1897. augusztus 15., 533–534. p.

⁵² RÁKOSI Viktor: Csáth vitéz, *Vasárnapi Újság*, 1899. december 31., 53. p.

⁵³ LUKÁCS Béla: A bányász czondrája, *Vasárnapi Újság*, 1872. április 21., 194–195. p.

⁵⁴ ARANY János: Harmincz év múlva, *Vasárnapi Újság*, 1879. október 26., 694. p.

⁵⁵ FERIZ: Oláh lakodalom, *Vasárnapi Újság*, 1876. december 17., 806–807. p.

⁵⁶ TINAYRE, Marcelle: Hellé, *Vasárnapi Újság*, 1911. május 14., 404–406. p.; ADY Endre: Lomby a kófaragó, *Vasárnapi Újság*, 1910. október 23., 886–887. p.

⁵⁷ SZATHMÁRY: *i.m.*

süket. A pópák titokzatos, egyszerű és műveletlen szereplőkként tűnnek fel, akik abban különböznek a hívektől, hogy még náluk is kevesebbet dolgoznak, az így felszabaduló idejüket pedig agitációra fordítják.

E babonásság csak erősíti a románság keleties jellegét, ugyanakkor „néhány oláhnak meglepően sok természetes józan esze van s itt-ott egy-egy falusi bíró úgy tud számolni az adókról a rovással, akár egy pénzügyminiszter; vendégszerető, – embertársának szenvedése csakhamar részvétre és segélyre buzditja. Sok hajlama van a humorra is.”⁵⁸ Az oláh természet tehát egyszerűségében, ravaszságában és jóindulatában is pozitív.

Végül magára a román emberre vetünk egy pillantást a lap szerkesztőinek szemüvegén keresztül. Az ábrázolt kép korántsem egységes, de nem is egyértelműen negatív – a kelet szépsége, sokszínűsége és bája nyilvánul meg abban. A külső jegyek azért is fontosak, mert „a nemzeti viselet jelentékeny segédeszköz arra, hogy az egyes nemzetek mind külső, mind belső életére és jellemére következtetést vonhassunk”.⁵⁹ A lapokban szerepel a „birkabőrbe bújt oláh”,⁶⁰ aki a havasokban télen és nyáron is ugyanolyan öltözékben él, és „nincs az a forró nyári nap, hogy a nagy kucsmát és a nehéz juhbőr bundát elhagyja” magától.⁶¹ A románság öltözködését lakhelye, foglalkozása és a környező népek kultúrája határozza meg, de jellegzetes része a kucsma és a katrinca. Termetük sudár és arányos, daliásnak mégsem nevezik őket, inkább „tohonya, nagy, oláh szabású legényként” hivatkoznak rájuk.⁶² Szép megjelenése elsősorban a fiataloknak, a városlakóknak, illetve a jól jövedelmező foglalkozásúaknak van.

Részben elismeréssel szólnak a vizsgált szerzők a nőkről, akik között „finom szabású arcokra”, illetve olyan „csodálatos báju arczkifejezésre is találni”, mely a legmagasabb szintű műveltségre utalna, „ha olykor-olykor egy sikoltó kacaj vagy pórias kifejezés az ellen alapos kétséget” nem ébresztene.⁶³ Ugyanígy írnak a romániai „dámákról” is, akik noha a művelt románokhoz méltón francia nyelven beszélnek, de „francia finomság nélkül”; esetükben a műveltség látszata teljesen ellentétes belsőt takar.⁶⁴ A Krassó megyei nők (ahogy a román nők többsége különösen a városokban) előszeretettel használnak szépítőszereket, ünnepnapokon valóságos álarcot festenek magukra és ruházatuk is hasonlóan színes. Mivel azonban az arc fehéritését higanyolvadékkal végzik, „fogaik megfeketednek s

⁵⁸ *Uo.*

⁵⁹ S. L.: Szerbia állami és társadalmi életéből IV, *Vasárnapi Újság*, 1868. július 12., 333. p.

⁶⁰ Újvidék és Pétervárad, *Vasárnapi Újság*, 1868. július 12., 333–334. p.

⁶¹ RÉTHI: A jármos disznók hazájából.

⁶² PORZÓ [ÁGAI Adolf]: Az arany ökör. Régi pesti emlékek, *Vasárnapi Újság*, 1905. október 15., 671–674. p.

⁶³ A krassómegyei oláhokról, *Vasárnapi Újság*, 1869. június 6., 311. p.

⁶⁴ Az al-Dunán, *Vasárnapi Újság*, 1875. július 25., 473. p.

idő előtt kihullanak”.⁶⁵ A románság öltözködése pedig nagyon változó; a beszercevidéki román nők például ugyanúgy öltözködnek mint a helybéli szászok.⁶⁶ A falusi román nők ugyanakkor nagy munkabírásúak: róluk elismerően szólnak a szerzők: „a kényes járású riszálós palócz menyecskék helyett katrinczás oláh asszonyok szedik a krumplit a mezőkön, olyan villogó szemekkel, mint a medvéé”.⁶⁷ A fiatal lányok pedig gyakran rendkívül szépek: „szénfekete hajjal, olajbarna arczczal és nagy, villogó, sötét szempárral”.⁶⁸ Ez persze nem változtatja meg Réthi Lajos álláspontját, miszerint „ügyesség, tanulékonyág és csinosság tekintetében csakugyan nem versenyeznek az ők Hányteneik és Flórikáik a székely Juczikkal, Pendzsikkel”.⁶⁹

Érdemes kitérnünk a pópa megjelenésére is, mivel ő az egyik legjellegzetesebb alakja a román társadalomnak. Esetében a külső és a belső tulajdonságok szerves egységet alkotnak. A lap szerint nehéz elképzelni tudatlanabb klérust, mivel a pópák általában a nép nyelvén is alig tudnak olvasni és írni. „Sok közülök tegnap földmivelő, szatócs stb. volt, ma papöltönybe dugják a pap lett belőle”. Jövedelme kiegészítése érdekében folytatja paraszti foglalkozását, miközben megváltik széles karimájú kalapjától és reverendájától. Ekkor csak szakálla különbözteti meg a többi paraszttól.⁷⁰ Viselkedése az elrománosodást ösztönző negatív alakká teszi, mivel amint Herman Ottó Tötör falu „eloláhosodásáról” írja, az „oláh hitre” áttérő utolsó hat lakos arcára a térítő pópa „csókot nyomott”. Azonban „ez is egy mérges csók, melynek ára, áldozata egy-egy magyar lett”. A pópa rejtélyes alakja veszélyforrás, mivel az „a vallásával járó bigottság egész szigorával jár el papi tisztében, egy szertartást sem felejt ki, együtt él a néppel, ezt megbüvöli, lelánczolja a myszteriumok ígéivel, annál bizonyosabban, mert mind ezeken kívül szegénysége arra kényszeríti, hogy vizet prédikáljon s - vizet igyék is. Ez föltétlen bizodalmat kelt az elhagyatott népben; akármilyen, de szellemi táplálékát képezi, s ilyen után sóvárog a legbutább nép is.”⁷¹

Végül a bucsumi bányászok érdekes esetére hívom fel a figyelmet. A román bányászközösség és családjaik ugyanis kirívó ellentétben állnak a bányavidék „ronda, elcsenevészett” lakosságával, akik körében „az asszonyok 30 éves korukban már vén banyák”. Bucsum lakói viszont „szép szálas férfiak” és „szép karcsu termetű nők”. „Szeretik a fényt, a pompát, a csillogást [...]” S hogy mi e szembetűnő különbség oka a bucsumi román népességen

⁶⁵ A krassómegeyi oláhokról, 311. p.

⁶⁶ T. L.: Beszercevidéki oláhok, *Vasárnapi Újság*, 1873. február 9., 68. p.

⁶⁷ MIKSZÁTH Kálmán: Választók között, *Vasárnapi Újság*, 1904. november 13., 782–783. p.

⁶⁸ ZÖLDI Márton: Máricza, *Vasárnapi Újság*, 1906. június 24., 402–403. p.

⁶⁹ RÉTHI Lajos: A székely leányok Brassóban, *Vasárnapi Újság*, 1874. március 1., 138–139. p.

⁷⁰ A krassómegeyi oláhokról, 311. p.

⁷¹ HERMAN Ottó: Ez is egy mérges csók, *Vasárnapi Újság*, 1877. február 25., 121–122. p.

belül, arra Lukács Béla meg is adja a választ; „egy gonosz hagyomány [...] azt tartja, hogy Mária Terézia uralkodása alatt [...] egy század magyar huszár szállásoltatott a testileg-lelkileg elcsenevészedett népi vidék főhelyére Bucsumba s az oláh leányok és menyecskékkel keveredve az frissítette volna fel a faj ellomhult véréét.”⁷²

A román történelemről

A román történelem fontos tájékozódási pontot nyújtott az olvasónak, aki a történelmi események kapcsán indirekt módon, saját maga vonhatta le következtetéseit a román népről. Alapvető attitűd volt a román értelmiség által hangoztatott antik eredet teljes tagadása, tehát a románság betelepítettségének hangsúlyozása, s ezt a magyarság elleni kegyetlenkedések hálátlanságával egészítették ki. Míg a román nép és életmódja olykor romantikus szépséget testesített meg, történelmét a kegyetlenkedések, a térfoglalás vagy a hazugságok jellemzik.

Az 1848-as események mellett az 1784-es parasztfelkelésekről is többször szó esett a lap hasábjain; a románság Réthi Lajos írása szerint vasvillával gyilkolt (csecsemőket is), az idős asszonyokat „oly csufos halállal ölték meg sok helyeken, hogy [...] leírni nem lehet”, a fiatal lányokat pedig feleségül vették. A román dúlás kegyetlenkedéséhez foghatóról, áldozataik élve eltemetéséről Réthi szerint még a pogány, tatár vész idejéből fennmaradt tudósítások sem írnak: „Krisztsor nevű faluban a református pap paraszt köntösben öltözvén, hogy leányát megszabadíthassa, annak a föld alól hallotta szavát, miként nagy kinjában a föld alól vizet kért, de az ottan állott oláh strázsáktól nem engedtetett, hogy segítsen”.⁷³ A felkelés „oláh zendülés” volt, mely nem mutatott fel „egyetlen kimagasló, az egésznek lényegét kifejező mozzanatot sem” – így a lap szerzői szerint öncélú agresszió állt a középpontjában. Marczali Henrik Kriesch Aladárnak az 1784-es lázadásról szóló festményét elemezve megjegyezte, hogy az „oláh pórlázadás” a jobbágyság százados elnyomásának egyik felekezeti és nemzetiségi motívumokkal áthatott következménye volt.

A polgárháborús bűntények mellett szintén hangsúlyos téma volt a román eredet kérdése; ezzel kapcsolatban számos eseményről tudósítottak a szerzők. A lap szerkesztői még az olyan állítólagos hiedelmeket is igyekeztek cáfolni, hogy a román nemzeti tánc, a hóra a rómaiak domborműveken látható táncához köthető. A lap szerint „az oláh leányok e lassú, minden elevenséget nélkülöző ide s tova tipegése messzire áll a régi római nőknél bátran föltehető

⁷² LUKÁCS Béla: Bucsumi oláh asszony, *Vasárnapi Újság*, 1869. június 27., 351–352. p.

⁷³ RÉTHI Lajos: Egykoru leírás a Hóravilágról, *Vasárnapi Újság*, 1868. május 3., 213–214. p.

szenvedélyes, rohamos táncztól, mely trastévérei (Róma külvárosa) utódaik zajos, izgalmas mozdulataiban még ma is fölismerhető.”⁷⁴

A lap számos eseményről tudósított, például arról, amikor a román történeti társulat a magyar történeti társulathoz fordult azzal a kérdéssel, hogy „mely hazai levéltárakban található a régi Dáciára és a mai Romániára vonatkozó legfontosabb okiratok”.⁷⁵ Szintén beszámoltak az olyan eseményekről, mint a Hunyad megyei történelmi társulat ülése, ahol a dévai református lelkész bizonyította, hogy románok Bethlen Gábor előtt nem éltek Déván.⁷⁶ A Magyar Tudományos Akadémia felolvasásairól is összefoglalót adtak, olyan információkat bemutatva, hogy ha „Traján” telepítette volna a románokat a Kárpát-medencébe, akkor nem terjedhettek volna el a szláv helységnevek,⁷⁷ vagy hogy a 17. századi források szerint az erdélyi magyarok bíraskodással, közigazgatással és katonáskodással foglalkoztak, a románok pedig parasztok vagy „orgyilkos haramiák” voltak. Jeszenszky Károly pedig felidézte Koren István szarvasi tanár emlékét, aki szerint a magyarságnak számos „váfaja” van, például a „tótok, oláhok, ráczok, szászok, svábok, – és a régi kvádok, hienczek, krikehájok, – uturgusok-kuturgusok és egyéb, e fajta nemzetségek ivadékai”, akiket Árpád talált Pannóniában, így a népek valójában pannóniai eredetű magyarok.⁷⁸

Kultúra

Imre Sándor *Németesedés, korcsosodás* című írását azzal kezdi, hogy rávilágít: a magyarság a legnemesebb szellemi küzdelemre hivatott, hogy megvédje nyelvét és kultúráját. Míg szerinte a „sokkal csekélyebb szellemi értékű, reformáció és irodalmi kincs nélküli oláh nemzetiség nem is gondol arra, hogy nyelvét és nemzetiségét fen ne tarthassa”, a magyarság számára az erős kultúra megtartása rendkívül nehéz. Jól jelzi ez azt a kettősséget, hogy a nemzeti öntudatra ébredés folyamatában lassan haladó nemzetiségeket a szerzők valós fenyegetésként állították be a magyar kultúra megmaradására nézve.⁷⁹

Különösen érdekes ez, ha megnézzük, hogy a románság kultúráját egyszerre tüntették fel alacsonyabb rendűnek és erősebbnek. „Mi a román dalok belértékét illeti, az sem valami nagy” – fogalmaztak a szerkesztők a *Szerkesztői*

⁷⁴ A hóra, *Vasárnapi Újság*, 1876. október 15., 662. p.

⁷⁵ Mi újság?, *Vasárnapi Újság*, 1880. augusztus 15., 552–554. p.

⁷⁶ Közintézetek és egyletek, *Vasárnapi Újság*, 1881. november 12., 734–735. p.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ JESZENSZKY Károly: Petőfi nevelője és a nemzetiségek, *Vasárnapi Újság*, 1909. április 18., 325–327. p.

⁷⁹ IMRE Sándor: Németesedés, korcsosodás, *Vasárnapi Újság*, 1871. október 15., 526–527. p.

mondanivaló című rovatban.⁸⁰ A különbségek tehát a zenében is megjelennek. Az ötvenes évek erdélyi magyar közönsége például Horváth Janka szerint „cigányzenére mulatott”, de „cigányai – kivéve a kolozsváriakat – nem voltak kitünőek, és többnyire oláhos modorban játszottak”.⁸¹ Számos megszólalásban megjelenik az 1908-as, telepítésekről szóló cikkben megfogalmazott állítás, amely képszerűen mutatja be a magyar kultúra feljebbvalóságát: „a sármási templom képe fogalmat ad róla, hogy a telepések templomai olyan magasan fölötte állanak a régi község oláh templomának, mint a magyar kulturális és közgazdasági erő az oláhnak”.⁸² Jelképes a következő mondat fogalmazásmódja is: „a jó magyar névből lett aztán az oláh lakosok által elrontva a Miháldia, Mehádia név”.⁸³

A magyar–román kulturális különbség jelenik meg *A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472–1877* című kötet recenziójában is. Itt a lap szerkesztői összefoglalják a legfontosabb megállapításokat, amelyek igazolják, hogy a keleti országok és népek sok esetben a magyarságnak köszönhetik kultúrájuk fejlődését. „Mi adtunk Georgiának és Örményországnak nyomdabetűket, [...] a törököknek az első nyomdát, [...] reformáció teremt meg az oláh irodalmat, hazánkban nyomtatnak első könyveik az öreg Rákóczi költségen, s századokon át Magyarország az oláh irodalom tüzhelye”.⁸⁴ Az érvelés alapján tehát a kisebbségek elnyomásával szemben épp azok fejlődésének segítése a magyarság fontos jellemzője, mivel a magyarság a románság állapotának egyfajta tükörképe.

A fentiek alapján a szerzők írásaiból egy program is körülírható, amely a barbár, keleties kultúra felemelésére és civilizálására vonatkozik. Tonelli Sándor 1908-ban személyesen utazott a kivándorlókat szállító hajó fedélzetén azért, hogy a társadalomtudósokkal szemben „valóban” megérthesse a jelenség lényegét. Fényképes tudósításában megjelennek a román alakok is. Amint megjegyzi, a fedélzeten csak a végcél, Amerika a közös, a közösségek viszont etnikai alapon elkülönülten utaznak, lehetőséget adva a szemlélőnek a köztük lévő kulturális különbségek megfigyelésére. „Az oláhok közül pedig sok nem is ismeri a kártyát. Hiába, a hol nincs civilizáció...” – írja Tonelli, azt is megjegyezve, hogy némely román nem ismerte a fényképezőgépet, így róluk nehezen tudott felvételeket készíteni, és amikor fizikai kényszerrel ez sikerült is, „az én emberem azonban még akkor is, mikor elcsattantottam a gépet, lekapta a fejét. Ha már ló a masina, legalább ne a fejét találja.”⁸⁵

⁸⁰ Szerkesztői mondanivaló, *Vasárnapi Újság*, 1883. május 27., 345. p.

⁸¹ HORVÁTH Janka: Erdélyből 50 év előtt, *Vasárnapi Újság*, 1907. szeptember 22., 766–767. p.

⁸² Új otthonok, *Vasárnapi Újság*, 1908. január 5., 1–2. p.

⁸³ Régi magyar helynevek, *Vasárnapi Újság*, 1875. június 13., 378. p.

⁸⁴ A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472–1877, *Vasárnapi Újság*, 1877. november 18., 729–730. p.

⁸⁵ TONELLI Sándor: Magyarok a nagy vizen, *Vasárnapi Újság*, 1908. március 1., 173–175. p.

A legfőbb program tehát a románság civilizálása, különben a népcsoport asszimilálja a magyarságot. Ennek okára Herman Ottó világított rá 1877-ben: „Elhagyottságukban visszahanyatlanak a vadonállapotba, s minthogy az oláhság az, mely ehhez az állapothoz közelebb áll, nagyon természetes, hogy a sülyedő magyarság beléolvad, s azután vele együtt tovább hanyatlik.” Herman szerint a „szervezett népnevelés mind a két félnek” fontos, mivel itt a magyar nemzet ügye és maga a civilizáció léte kérdőjeleződik meg. A tudós kifejezi reményét, hogy a nemzet megadja azokat a pénzügyi forrásokat, melyek „a nemzet testén titkon rágódó, s épen azért veszedelmes szű elfojtására” szükségesek. Meglátása szerint a pópák térítő csókjai jelképezik a civilizációt megtámadó mérget, amely ellen önvédelemre van szükség.⁸⁶

Többek között Szász Károly is hasonló aktivitást sürgetett: „Csakhogy százával kellene itt az ilyen állami iskola s nemcsak a zsidót, az orosz és oláhot is bele kellene terelni. Akkor lesz belőlünk valami, ha a most zsendülő nemzedék szívét-lelkét kezünkbe vehetjük s formálhatjuk.”⁸⁷ Nem véletlen, hogy a lap számos, az oktatáshoz kötődő eseményről szót ejtett. Ilyen volt az az eset, amikor Wlassics Gyula közoktatási miniszter Darányi Ignáccal közösen „a magyarság érdekében való czélokból” erdélyi körútra indult, ahol előbbi „a nemzetiségi vidékek iskolái iránt érdeklődött s azokat nemcsak meglátogatta, hanem a tanulókat a magyar nyelvből és történelemből maga kérdezte ki”.⁸⁸

Oláh, cigány, oláhcigány

Végül egy további érdekességről ejtek szót. A lap ugyanis a cigánysággal kapcsolatban is hajlamos többek között az orientalista diskurzusra. A cigányságot a románságnál is szélsőségesebben, romantikusabb leírásokkal mutatják be. A vályogvető cigányokról szóló leírás első bekezdése például így hangzik: „Szent Kleofás! Megint cigány! Nem festettek annyi képet a bibliai dolgokon kívül semmi tárgyról, mint a cigányokról; mégis van festeni való folyvást. Bizony festői faj az a cigány.”⁸⁹

A románsággal kapcsolatban megfogalmazott jellemzések a cigányságra is alkalmazhatók. A szerzők leírják egy oláhcigány vajda fiának a temetését, kiemelve a babonásságot: a gyászolók „három napot a földön ülve, összetépett ruhákkal, hamuval a fejen, jajgatva, böjtölve és gyászdalokat énekelve

⁸⁶ HERMAN: Ez is egy mérges csók, 121–122. p.

⁸⁷ SZÁSZ Károly: Négy nap Máramarosban III, *Vasárnapi Újság*, 1883. szeptember 9., 585–587. p.

⁸⁸ Mi újság?, *Vasárnapi Újság*, 1902. november 2., 424–425. p.

⁸⁹ Képek a hazai népeletről. Vályogvető cigányok, *Vasárnapi Újság*, 1869. április 25., 228–229. p.

töltötték”. Majd a temetés után „elhagyta a gyászoló oláhczigányság a legnagyobb rendetlenségben a temetőt, rohant a nagy-vendéglő felé, hol halotti tort csaptak; ittak hozzá tiz akó bort és egy akó pálinkát, énekeltek lármásan egy pár nótát, tánczoltak és veszekedtek együtt késő estig. Ekkor egymás nyakába borultak, sirtak és csókolóztak [...]”⁹⁰

A cigányság jellemzésére szokatlan módon a vadászattal kapcsolatos művek is lehetőséget adnak: „az emberek közt a cigány, az az állatok közt a róka; tolvaj, hazug, nervosus, még ha olyan rongyos is, peczkes járású, – szereti a csemegét, ha hozzájuthat, hanem szükségben a sült varjut, döglött libát is megeszi, bátran nem mer semmit megtámadni, hanem apróságokat lopni már minden perczen kész. A vigság, kedélyessége pofájára van írva. Ha megöregszik, a cigány a falu kosztjára szorul, a róka pedig rendszeren a farkasnyomokon jár, hogy a mit azok elejtenek, ő is jóllakhassék belőle.”⁹¹

A cigányságon belül fokozottan megfigyelhető a romantikus ellentétpár, mivel a közösséget a szerzők egy művész és egy bűnöző csoportra osztják. Szerintük a muzsikus vagy magyar cigány erős érzelmi életet él és szelídebb erkölcsű, „de azért szó sincs róla, hogy valami nagy áldása lenne a társadalomnak. Szép a cigányzene, de bizonyos, hogy nagyobb honoráriumot semmiféle művészi gyönyörűségért nem fizetett a magyar nemzet, mint ezért.” A másik csoportról alkotott kép ennél is negatívabb. Ez a csoport vad, kegyetlen, és a bűn a létformája. „Följegyezték erről a fajzatról, hogy csak egy mesterségre és egy hivatalra van eredendő képessége. A mesterség az üstverés, a hivatal a hóhérság. Ezt az utóbbit jobban szereti. Minden megrendülés nélkül tud ölni és neki mindegy: csirkének vágja-e el a nyakát, vagy embernek.” A névtelen szerző egy korabeli, cigányok által elkövetett gyilkosságra hivatkozva fogalmazza meg egyetértését a halálbüntetést követelőkkel: „Egy olyan elemnek, a melynek a foglalkozása a bűn, nem lehet maradása semmiféle erkölcsi alapon rendezett társadalom földjén.”⁹²

Összegzés

Elemzésemben arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a magyar közéletben felismerhető volt-e az orientalista jellegű beszédmód az Osztrák–Magyar Monarchiában. A korszak egyik legnépszerűbb hetilapja, a *Vasárnapi Újság* elemzésén mutattam be, hogy a lapot szerkesztő magyar értelmiség egy romantikus jegyekkel keveredő orientalista képet rajzolt a korabeli Monarchiában élő román népességről. Hipotézisemet, miszerint a *Vasárnapi Újság* a

⁹⁰ Mi újság?, *Vasárnapi Újság*, 1877. szeptember 9., 571–573. p.

⁹¹ Mi újság?, *Vasárnapi Újság*, 1878. október 6., 640–641. p.

⁹² A hétről, *Vasárnapi Újság*, 1907. július 28., 601–602. p.

Monarchia fennállása alatt egy sajátos diskurzust épített fel, megerősíti az elemzés.

A „román” és az „oláh” kifejezések a legkülönbélebb kontextusokban fordultak elő az 1867 és 1914 között megjelent több mint 2440 szám írásaiban. A néprajzi leírások, a történelmi elbeszélések, a könyvajánlók vagy éppen a bűnügyi tudósítások egyaránt a kulturális elmaradottságot és annak következményeit hangsúlyozták. Mindezt úgy, mintha egy képzeletbeli kiállítás sokszínű, ám nem árnyalt képei elevenednének meg az olvasó szeme előtt. Az ugyanis a kelet egy narratíváját és modelljét mutatja be. A *Vasárnapi Újság* lapjain épp ezzel szembesülhetett az olvasó: az ábrák és a szövegek is képszerűen mutatták be ezt az elképzelt erdélyi közel-keletet annak egyszerű, korábbi történelmi korok fejlettségi szintjén megragadó, babonás, naivan jószágos vagy végletesen gonosz románságával együtt. Mindez egy homogén ám karikatúrisztikus nemzetkarakterológiát jelentett, amelyből csak ritkán emelkedett ki egy-egy egyedi alak. A vizsgált időszakban a románságkép tartalmi elemei és asszociációi nem változtak.